
KÖZÉPKOR

A Habsburgok az Aare és a Bodeni-tó között

A 2008-ban megrendezett, aargau-i Habsburg-emlékév törekvései jegyében látott napvilágot *A Habsburgok az Aare és a Bodeni-tó között* című tanulmánykötet. Az előszót *Karl von Habsburg* jegyzi. A jelenleg ötszáz tagot számláló dinasztia családfőjeként az aargau-i gyökerekkel rendelkező Habsburgokat egy világot átszövő kapcsolati rendszerben élő, európai családként határozza meg. Véleménye szerint a Habsburg-ház a hagyományok jegyében inkább visszafogottabb életet él annak ellenére, hogy Ausztriában a Habsburg Monarchia örökségét a turizmusban félremagyarázzák, a Habsburg-mítosz pedig minden lehetséges formájában konjunktúráját éli. *Karl von Habsburg* kiemelten hangsúlyozza az európai tevékenység és a helyi gyökerek összekapcsolását. Ebben az értelemben nagy öröm számára, hogy a szóban forgó kötet „függetlenül a csatazajtól, a hősmondáktól és a nacionalista előítéletektől a Habsburg-svájci történelem különböző aspektusait felöleli, méltatja a Habsburgok törekvéseit az anyaországban, ezáltal a közös, összekapcsolódó múlt árnyaltabb képét teremti meg.”

A bevezetésben *Peter Niederhäuser*,¹ a kötet szerkesztőjeként a svájci történetírásban végbemenő szemléletváltásra hívja fel a figyelmet. Hosszú évszázadokig a svájci történetírást az a késő középkor végén kialakított kép határozta meg, amely szerint a svájci Esküszövetség szabadságvágyó katonái véres csaták által lépésről-lépésre szorították ki a Habsburgokat a mai Svájc területéről. A historiográfia fő csomópontjait a Habsburgok ellen vívott győztes csaták képezték. E megközelítés értelmében a Habsburg-múlt csekély érdeklődésre tartott számot. A „Habsburg-örökség” jelentőségére csak az elmúlt évtizedek modern szemléletű, struktúrákat is elemző kutatásai hívták fel a figyelmet. Ezek a kutatások rengeteg új tudást hoztak a középkori nemesség, közigazgatás, városok és írásbeliség területén. A harminc évvel ezelőtti ismeretekhez képest *Elő-Ausztria*² Habsburg-uralmára

1. Winterthurban élő, szabadfoglalkozású történész. Kutatási területe: kelet-svájci régiótörténet, a nemesség szerepe, városépítés, a Habsburgok késő középkori története.

2. A svájci történeti irodalomban használt *Vorlande* a Tirolban található Arlberg-től nyugatra elhelyezkedő Habsburg-érdekltségű területek gyűjtőneve a középkorban. A később elter-

vonatkozóan is számos többlettudással rendelkezik a svájci történettudomány.

A szóban forgó tanulmánykötet célja sem más, mint kapcsolódni a legújabb svájci Habsburg-kutatásokhoz. Az Aare, a Rajna és a Bodentó között fekvő területek feletti Habsburg-uralom különböző perspektívából, ugyanakkor három tematikai megközelítésben kerül terítékre. A kronológiai szempontból a XIII. és XVI. század közötti korszakot tárgyaló tanulmányok 1. a hatalomgyakorlás struktúráit (várépítés, pénzügy, közgazdaság), 2. a nemesség szerepét, 3. a történelmi emlékezet hagyományait ölelik fel. A kötet egyaránt tartalmaz az emlékévként kapcsán előadott konferenciaanyagot, egyetemi műhelyekben létrehozott munkát és kimondottan e könyv számára készített cikket.

A tanulmányok sorát Bruno Meier³ nyitja meg *A Habsburgok és az Esküszövetség a középkorban. Egy periodizációs kísérlet* (13–20.) című munkájával. A középkori svájci történelem hagyományos periodizációs keretét feszegeti, mely a lineáris történelemszemlélet mentén, a Svájci Esküszövetség keletkezése és növekedése alapján jött létre. E szerint négy korszakot különböztetnek meg: 1. a három őskanton szövetségének keletkezése és kezdetei (1291), 2. a XIV. századi első expanzió kora, 3. az 1370–1450 közötti stabilizáció és belső feszültségek korszaka, 4. a XV. század második felében zajló, második expanzió időszaka.

A szerző szerint a történelmi folyamatok interpretációja sikeresebb lehet úgy, ha a történelmi szereplők kapcsolati rendszerének szövevényén keresztül építkezünk. Új periodizációs kísérletében szinkron jellegű megközelítést alkalmaz a Habsburgok és a svájciak történelmi korszakainak rekonstruálásakor, vagyis a svájci eseménytörténet mellé a Habsburg-eseménytörténetet is beilleszti. Az új szempontú kronológiai kísérlet öt korszakot különít el: 1. 1240–1291: A Habsburg-dinasztia felemelkedése. Az Esküszövetség keletkezése? 2. 1291–1330: Harc a királyságért. Zürich és Schwyz között. 3. 1330–1380: Keleti terjeszkedés. Labilis egyensúly Közép-Svájcban. 4. 1380–1435: a dinasztia krízisben. Expanzió Közép-Svájcban. 5. 1435–1500: Egy európai dinasztia kialakulása. Béke az Esküszövetséggel.

A Stauf-dinasztia uralkodását követően a közép-svájci területeken három nemesi család, a Kyburgok, a Habsburgok és a Savoyaiak konkuráltak

jedt, osztrák történeti irodalomban használt *Vorderösterreich* fogalmával azonos a tartalma. A tanulmánykötetben használt *Vorlande* történeti földrajzi fogalmat én egyelőre az *Elő-Ausztria* kifejezéssel tettem át magyarra.

3. 1991 és 1997 között a Badeni Történeti Múzeum vezetője. „Egy királyi ház Svájcból” című kötet szerzője. Kutatási területe: Bern és Aargau középkori és kora újkori régiónak története.

egymással. Az egyértelmű győztes IV. (Habsburg) Rudolf gróf, aki a savoyai igény neutralizálásával megszerezte a Kyburg-örökséget. A Habsburgok felemelkedésének korszakáról van szó, míg a Svájci Esküszövetség kialakulását manapság svájci történészek már 1291-nél későbbre teszik. 1291 után a meghatározó esemény Habsburg szempontból a római királyi koronáért folytatott harc. Sikeresen terjeszkednek a Rajnától délre, megszerezve a murbachi jogokat és Luzern városa feletti ellenőrzést, a Zürich városával és a konstanzi püspökkel zajló konfliktusból szintén győztesen kerülnek ki.

Az 1330-as évektől a helyzet már ellentmondásosabb. A család sikeres expanziót hajt végre keleten (Kärntent 1335-ben, Tirolt 1363-ban szerzik meg), létrehozzák Elő-Ausztria közigazgatási központját Badenben. Az 1353 és 1355 között Zürich városával vívott háború azonban előrevetíti a terjeszkedési korlátokat, a belső svájci kantonok egyre erőteljesebb összefogása következtében. A XIV–XV. század fordulóján meghatározó körülményt jelent a családi vagyon felosztása. Két súlyos Habsburg-vereség fémjelzi a korszakot (1385 Sempach, 1405 Sankt Gallen), ezek területi veszteségekkel járnak, ugyanakkor 1415 és 1435 között sor kerül egyes birtokok visszaszerzésére is. A XV. században végbemegy a család kiszorulása Elő-Ausztriából, egyben megtörténik a család kilépése az európai politika színpadára.

*Harald Derschka*⁴ tanulmánya *A konstanzi érsekség és Habsburg Rudolf* (21–33.) címmel a Boden-tó környékének hatalmi viszonyaiba nyújt betekintést a XIII. század második felében. A konstanzi érsekség politikai és területi érdekeltségeinek leírásával nyilvánvalóvá válik az a törekvés, amely a Boden-tavat körülvevő, egybefüggő területen felépítendő hatalmi bázis megeremtését célozza. E törekvés megvalósítására Eberhard von Waldburg püspök, aki hosszú ideig, 1248 és 1274 között ült a püspöki székben, következetesen vásárolja fel a szomszédos, elszegényedő nemesek birtokait. A püspök befolyásos személy, hiszen 1262 nyaratól az utolsó Stauff-örökös, Konradin nevelője, és fő feladata felkészíteni a tízéves fiút a Boden-tótól észak-északkeletre elhelyezkedő Felső-Svábföld hercegi hivatalának betöltésére. Ily módon közvetetten a püspök befolyással rendelkezik a Stauff-időkben a római királyi hatalom alapját képező Svábföldön is.

Az érsekség szomszédságában található Kyburg-családban az 1250-es években kitört viszály nemcsak a püspök, hanem a családi kapcsolatok által érdekelt Habsburgok és Savoyaiak számára is kihívást jelent. IV. (Habsburg) Rudolf gróf, anyja Heilwig von Kyburg révén érdekelt és ifjabb Hartmann

4. Történész, a Konstanzi Egyetemen létrehozott XII. századi személyiségteóriát kutató projekt munkatársa. Megjelent publikációi Boden-tó környéki régiótörténet, pénztörténet és jogtörténet témakörökben születtek.

támogatja, míg Savoyai Péter idősebb Hartmann mögött áll, aki testvérének, Margarethe von Savoyennek a férje. A nagybáty és unokaöcs Hartmann közötti konfliktus oka az idősebb Kyburg törekvése arra vonatkozóan, hogy az örökséget felesége javára biztosítsa. Ennek garantálására kéri fel Eberhard püspököt és Bertold Sankt-Gallen-i apátot. A rivalizálásból Habsburg Rudolf kerül ki győztesen, aki 1264-ben végleg ráteszi kezét a Kyburg-örökségre, megakadályozva ezáltal a konstanzi terjeszkedést. Egyes svájci történészek szerint e helyi konfliktus mögött nem állt más, mint a savoyai befolyás alatt álló Burgundia és a Német-római Császárság staufi hatalmi bázisát jelentő Svábföld hatalmi viszonyai átírásának célja.

*Werner Wild*⁵ *Habsburgok és várépítés Elő-Ausztriában* (34–60.) című dolgozata a XI. és XIV. század között tekinti át e téma történetét. A várépítés és természetesen a rombolás is attól függetlenül jelentős hatalmi instrumentuma a középkornak, hogy a királyi személyes jelenlét, mint elsődleges hatalomgyakorlási mód állandó utazásra kényszerítette az elit tagjait. Többek között ennek tudható be az, hogy a család névadó várát a XIII. század második harmadától már a családhoz hű katonai és hivatali nemesség tagjai lakják. Egy 1361-ből származó hűbérjegyzék harminc várat említ, ezek kapcsolódása a Habsburgokhoz azonban a források elégtelensége miatt nehezen rekonstruálható.

Havichsberg 1108-ban történő, első okleveles említése a család névadó vára esetében egyértelmű helyzetet teremt annak ellenére, hogy a legújabb archeológiai kutatások az első építési fázist 1020–1030 közé datálják. További biztos forrást jelentenének az írott építési intézkedések, ilyen azonban csak a II. (Habsburg) Frigyes herceg által eszközölt Lenzburg kiépítéséről maradt fenn 1340-ből. Altenburg várát Altenburg grófjaként birtokolták a Habsburgok, ezt majorságként tüntették fel egy 1303-1307-ből származó urbáriumban. Mind a Habsburgok, mind vazallusaik várépítésének legintenzívebb korszaka az interregnum, vagyis I. (Habsburg) Rudolf korára tehető. Az aargau-i és elzászi befolyási övezetek összekapcsolása a korabeli politikai törekvések részét képezte. A bázeli püspök területpolitikai érdekeltségei azonban ezt megakadályozták, sokszor sikeresen alkalmazva a várépítési tilalom eszközét tulajdonváltások esetében.

A XIV. században már egyértelműen a Habsburg-hű nemesek várépítkezései a jellemzőek. Szép Frigyes udvarmestere, Johann Diessenhofenben, Johann von Hallwyl Frauenfeldben, Henmann von Wohlen pedig

5. Kantonsarcheologie, Zürich, Középkor/Újkor részlegének helyettes vezetője, jelenleg a „Várak Zürich kantonban” című doktori disszertációján dolgozik a Zürichi Egyetem Művészettörténeti Intézetében.

Habsburg várában folytatott építkezést és bővítéseket. A szerző a várak birtoklási viszonyainak bemutatásán kívül plasztikus leírást nyújt a korabeli várak építési jellegzetességeiről. Gazdag képanyaggal egészítette ki munkáját, ahol dominálnak az építési fázisokat bemutató rajzrekonstrukciók. A vonatkozó várakról készített légi fotók és korabeli rajzok szintén gazdagítják a vizuális szemléltetést. Végül hasznos információkat nyújt egy vízrajzi hálóra vetített vártérkép, mely a Habsburg-érdekeltségű várak elhelyezkedését mutatja be.

*Benedikt Zäch*⁶ *A Habsburgok pénzverési és pénzpolitikája Elő-Ausztriában 1400 körül* (61-76. p.) címmel a hatalompolitika és pénzpolitika összefüggéseit veszi górcső alá. Ezen aspektusokat eddig csak két tanulmány vizsgálta az 1990-es évek folyamán, így e tekintetben új területen mozog a történész. A vizsgált korszak felöleli az 1375 és 1405 közötti három évtizedet, III. Lipót, IV. Lipót és IV. Frigyes Habsburg-hercegek korát. A korszak egyik legfontosabb jellemzője az, hogy az 1379. évi családi vagyonfelosztás következtében sor kerül a Habsburg-területek közigazgatásának hatékonyabb megszervezésére, egyben ebből adódóan a családtagok közötti érdekkülönbségek új konfliktusokat hoznak a felszínre.

A bevezető áttekintést követően a szerző bemutatja a Habsburgok pénzverési jogainak három csoportját. Az elsőbe tartoznak azok a városok, amelyek már a Habsburg-befolyás előtt rendelkeztek pénzverési joggal (Freiburg im Breisgau, Breisach, Laufenburg). A második csoportot olyan osztrák városok képviselik, amelyek Habsburg-jogon birtokolják a pénzverést (Villingen, Zoffingen, Todtnau és a rajnai Waldshut). A harmadik csoport körét pedig az ispáni jogkörből adódó pénzverési felügyelet birtoklásának szempontja határozza meg. A különböző pénzverőhelyek tevékenysége még feldolgozatlan, ritka forrást az 1377. évi schaffhauseni és az 1396. évi kirchheimi pénzverési szerződések nyújtanak.

A tanulmány kitér a pénzpolitika szereplőire, arra a kapcsolatra és munkamegosztásra, amely a hercegek és a tanácsnokok, illetve tartományi ispánok között fennáll. Elemzi a pénzpolitika és a hatalmi politika béketörekvéseinek összefüggéseit és megfogalmazza azt az elméletet, miszerint mind az 1386-ban Sempachban, mind az 1405-ben az Appenzeller-háborúban elszenvedett Habsburg-vereség után az átfogó békerendezések részét képezték a nagy pénzverési megállapodások és pénzverési szövetségek létrehozása. Mindazonáltal koherens pénzpolitikáról a korszakban nem, csak

6. Történész, 1993-tól Winterthur városa Érme- és Antik Gyűjteményének vezetője. Érme- és pénztörténetet oktat a Zürichi Egyetemen. 2003-tól tag, 2009-től pedig elnökhelyettes a Nemzetközi Numizmatikai Tanácsban.

I. Miksa korától (1510) beszélnek a régióban. A Német-római Császárság délnyugati részén a korban az első nagyobb ezüstérméket (thanni félgröschén, rottenburgi schilling) a szerző megállapítása szerint Habsburg befolyási övezetben verték.

*Christian Sieber*⁷ tanulmányának címe „Mozgásban”. IV. Lipót és IV. Frigyes ausztriai hercegek itineráriuma a sempachi csatától (1386) a Zsigmond királlyal történő megbékélésig (1418) (77-93. p.). A közel harminc évet felölelő korszak a Habsburg-hercegek Elő-Ausztriában tett utazásainak utolsó intenzív időszaka. E téma esetében a szerző szerint egy kevésbé kutatott tudományos területről van szó, melyhez az ösztönzést elsősorban az *Acta Murensia* új kiadásának munkálatai adták. A történész tanulmányában az elkészített itinerárium kialakításának módszertani alapjait ismerteti. Leírja a felhasznált forráscsoportokat, melyek magukban foglalják a hercegek által kiállított dátumozott okleveleket, krónikákban fennmaradt, utazásokkal kapcsolatos hercegi kijelentéseket, harmadik személyekkel folytatott levelezések vonatkozó hivatkozásait és különböző városokban tartott birodalmi, hercegi vagy régióbeli gyűlésekkel kapcsolatos városi számadásokat.

Tekintettel arra, hogy a háromszlopos táblázatban prezentált útleírás egy terjedelmes anyagot képvisel, e tanulmánykötetben eltekintettek ennek publikálásától. Másrészt, mivel egy folyamatban lévő projektről van szó, mindezt közzétették a zürichi Antiquarische Gesellschaft honlapján (www.antiquarische.ch), így az adódó kiegészítések, korrektúrák, további feldolgozások gyorsan elvégezhetők. Ennek értelmében a szóban forgó tanulmány csak egy statisztikai összeállítást közöl IV. Lipót esetében harminckilenc, IV. Frigyes esetében pedig negyvenkilenc városról a következő adatokkal: tartózkodási helyek felsorolása, a tartózkodás száma, a hercegi okirattal bizonyítható napok száma, a hercegek által kiállított oklevelek száma.

Az adatok leglényegesebb olvasata szerint IV. Lipót herceg leggyakrabban, harminc alkalommal Ensisheim városában tartózkodott, ahol a hercegi oklevelek száma alapján száznegyvennégy napot töltött és összesen százhatvankilenc oklevelet bocsátott ki. IV. Frigyes ezzel szemben Schaffhausen városát preferálta, ahol húsz alkalommal fordult meg, itt nyolcvanegy hercegi oklevél által bizonyított napot töltött és összesen százharminchárom oklevelet állíttatott ki. Az adatok eddigi feldolgozása alapján a szerző megállapítása szerint a középkorban szokásos, személyes jelenléthez köthető hatalomgyakorlás a hercegek esetében a vonatkozó korszak háromszázki-

7. Történészként 2008–2010 között az Aargau-i Állami Levéltár megbízásából az „Acta Murensia” fordításán és új kiadásán dolgozott. Kutatási területei középkori régiótörténet (mai Svájc területén), humanista krónikairás, levéltártörténet.

lencven hónapja alatt idejük 40 százalékát tette ki. A hatalom tényleges gyakorlása tehát 60 százalékban a helyi vazallusokra hárult.

*Roland Gerber*⁸ *Meghódítva, túsul ejtve, kiselejtezve. Az ausztriai hercegek elő-ausztriai oklevélgyűjteménye, mint hatalmi eszköz és hadizsákmány* (95–123.) című tanulmánya a hatalmpolitika és érdekérvényesítés egy egyedi, érdekes mozzanatát tárgyalja. Ebben az esetben nem nélkülözhető a cím első részének értelmezése. A korai Habsburgok Arlbergtől nyugatra fekvő területeinek közigazgatási központjában, Badenben felállított archívumát 1415-ben elfoglalják a svájciak. A körülbelül ezerhétszáz oklevelet tartalmazó gyűjteményt hadizsákmánnyként Luzernbe szállítják. Az oklevélgyűjtemény a svájciak kezében elsőrangú nyomásgyakorlási eszközzé válik, hiszen visszaszolgáltatására akkor kerül sor, amikor Tiroli Zsigmond 1474-ben saját és örökösei nevében az „Örök Irány” (Ewige Richtung) elnevezésű megállapodásban lemond a Habsburg-ház elő-ausztriai területi igényeiről. Az ezerhétszáz dokumentumból azonban háromszáz-négyszáz darab, melyek ezen területi igényeket testesítik meg, nem kerülnek vissza Habsburg-tulajdonba, hanem a földrajzi illetékesség alapján szétszóródnak Svájcban.

Az archívum XV. századbeli viszontagságain túl a szerző végigvezeti az olvasót a korai Habsburgok írásbeliségének és annak intézményesítésének történetén. Bemutatja azt a XIV. század végéről fennmaradt, általa rendkívül egyedinek tartott, körülbelül ezerháromszáz oklevelet és egyéb dokumentumokat tartalmazó listát, mely ötven különböző fajtájú dokumentumot ölel fel. Az inventárlista III. Lipót alatt készült 1379 és 1386 között azzal a céllal, hogy az 1379. évi neubergi családi vagyonfelosztás egyértelmű vagyoni viszonyokat teremtsen III. Albert és III. Lipót között. Ebben a szerződésben III. Albert örökölte az ausztriai hercegséget, III. Lipót pedig Stájerország, Karintia és Krajna hercegségeit, a tiroli grófságot és az Arlbergtől nyugatra fekvő Elő-Ausztriát.

A hatalomkoncentráció és az uralomlegitimáció érdekében az írásbeliség, birtokjogok oklevélbe foglalása minden korban elengedhetetlen hatalmi instrumentum. A korai Habsburgok ilyen irányú törekvéseit Elő-Ausztriában számos történelmi helyzetleírással, ténnyel meggyőzően bizonyítja a történész. A szövegközi képanyag gazdagon illusztrálja a témát, nemcsak okleveleket, hanem az őrzésükre szolgáló, súlyos vaspántokkal ellátott, nagyméretű faládát is bemutatva. A téma iránt érdeklődő mai kutatók számára pedig reményt keltő lehet *Roland Gerber* célkitűzése, a Virtuális

8. Aargau Kanton Állami Levéltárának levéltárosa. Kutatási területe: késő középkori fejedelmi közigazgatás, Bern városának társadalom- és gazdaságtörténete.

Habsburg Archívum (VHA) létrehozása. Ezáltal a jövőben lehetővé válik a Svájcban maradt Habsburg-oklevélgyűjtemény széles nyilvánosság elé tárása.

Alois Niederstätter⁹ *Princeps Suevie et Alsacie. IV. Rudolf herceg és Habsburg Elő-Ausztria* (125-135. p.) című tanulmánya nyitja meg a „Hercegek és vazallusaik” témakörben készített munkák sorát. IV. Rudolf, aki az Alapító (Stifter) nevet kapta a családban, a bécsi egyetem és a Szent István prépostság megalapításával, illetve Tirol tartomány 1363-ben történő megszerzésével van jelen az osztrák történeti tudatban. E tanulmány a hangsúlyt ezzel szemben a Habsburg-anyaországokban elért politikai eredményeire helyezi. Említésre méltó az a részletesség, amely által betekintés nyerhető a korabeli családi kapcsolatok szövevényébe, hű kancellárjaként és tanácsadójaként Johann Ribi von Lenzburg szerepébe és apósával, IV. (Luxemburg) Károly császárral szembeni érdekkonfliktusaiba.

IV. Rudolf egyik legjelentősebb, de elvetélt hatalmi kísérlete volt a staufi idők hatalmi bázisát képviselő, de az interregnum idején szerepét veszítő Svábföld hercegi címének megszerzése. Az 1359-től használt pecsétjén a *princeps/dux Suevie et Alsacie* felirat található. A császári hűbérjog alapján azonban Svábföld és Elzász hercegi címét nem viselhette, csak Habsburg, Kyburg, Pfirt és Elzász grófjaként léphetett fel. E törekvés kudarca ellenére az anyaországokban folytatott politikáját sikeresnek tartja a szerző. Következtetésének alátámasztására a következő érveket hozza fel: 1. Zürich 1359-től a Habsburgok szövetségese, 2. Habsburg-ellenőrzés alatt van ekkor a Rajna teljes szakasza a Boden-tó és Bázél között, 3. Tirol megszerzése előtt már Vorarlbergben is befolyást szereznek, 4. Burgundia tartományi grófsága is fennhatóságuk alá kerül 1363-ban. E tanulmány a rövid uralkodású herceg politikai örökségének rendkívül árnyalt képét nyújthatja a magyarországi olvasók számára.

Manfred Hollegger¹⁰ *I. Miksa és a svájciak* (137–149.) címmel a két fél változó sikerű politikai küzdelmét elemzi a középkor és újkor közötti átmeneti korszakban. A Habsburg-birtokok visszaszerzése helyett már a nagyhatalmi megfontolások dominálnak. A svájciak elsősorban a császár Franciaország elleni politikájában játszanak fontos szerepet és mind szö-

9. Történészprofesszorként a bregenzi székhelyű Vorarlberg Tartományi Levéltár vezetője. Az Innsbrucki Egyetemen középkori történelmet oktat. Kutatási területe felöleli Vorarlberg régiótörténetét, a késő középkori osztrák történelmet és a történeti segédtudományokat.

10. Az Osztrák Tudományos Akadémia Középkorkutatási Intézetének munkatársa. I. Miksa császár regesztái (Regesta Imperii XIV) kiadásán dolgozik. 2005-ben, Stuttgartban jelent meg I. Miksa császárról szóló biográfiája „Egy korszakváltás uralkodója és embere” címmel.

vetségessé tételük, mind semlegességben tartásuk a hatalmi taktikák részét képezi. Az Európában olyannyira félt harci erejük felhasználása szintén nem lebecsülendő szempont a hatalmi kalkulációban. A tanulmány, amely a végjegyzetek tanúsága szerint főként a Regesta Imperii forrásgyűjtemény alapján készült, végigvezeti az olvasót az 1487 és 1499 közötti politikai küzdelmeken.

A változó sikerű együttműködés először formailag 1487-ben, Miksa római királlyá választásakor ölt testet, amikor megkötötték egy szövetségi egyezség, amely a római király számára ígér katonai segítséget. I. Miksa császár azonban a Német-római Császárság alattvalóinak szeretné tudni szerződő felét, ezért 1495 és 1498 között több tárgyalás során próbálja elfogadtatni a wormszi birodalmi gyűlés határozatait, vagyis a svájciakat a Legfelsőbb Bírósági Törvényszék joghatósága alatt tudni, illetve a *Gemeiner Pfennig* birodalmi adó fizetőjévé tenni. A tárgyalások eredménytelensége után az 1499-ben kirobbant sváb háborúban sem sikerül a svájciak meg- és legyőzése. Végso megoldásként Miksa hajlandóságot mutat a birodalomtól való különállás szerződéses biztosítására, de a tíz svájci helyből így is csak négy hajlandó szövetségessé válni. I. Miksa és a svájciak rendkívül ellentmondásos kapcsolatáról a téma iránt mélyebben érdeklődő online is folytathat kutatásokat a <http://regesten.regesta-imperii.de> web-címen, a Mainzi Egyetem által működtetett honlapon.

A kötet szerkesztője, Peter Niederhäuser tanulmányával, melynek címe *A nemesség és a Habsburgok – Habsburg-nemesség? Karrierlehetőség és függőség a késő középkorban (151–177.)* a kapcsolati viszonyokat meghatározó sajátosságokat tárja az olvasó elé. Az újkor kezdete óta a svájci történetírásban a helyi nemesség egyenlő volt Ausztriával, vagyis osztrák érdekeket képviselt, majd a Habsburgok kiszorulásával elvesztette létalapját. Az új kutatások tematikája bizonyítja azt a törekvést, amely a Habsburgok elő-ausztriai történetét a svájci történelem részévé szándékozik tenni. A kapcsolati viszonyok kutatása szintén nem tartozott a kutatók érdeklődési körébe, ezért nagyra értékelendő, hogy a jegyzetapparátusban a szerző kitér a legújabb szakirodalomra. A figyelem középpontjában jelenleg a lovagi nemesség karrierlehetőségei, a hercegi szolgálat esélyei és rizikója, a hűbér- és zálogjogok kapcsolati viszonyt építő jellege és a tartományi uralom struktúrái állnak.

A történész vázlatos áttekintést nyújt arról az 1300–1400 között zajló folyamatról, amelynek fő jellemzői a pénzgazdálkodás térhódításával átstrukturálódó nemesség kialakulásában és a függőségi viszonyokat meghatározó zálogjogok rendszerében öltönek testet. Kiemeli azt, hogy kezdetben nem

a vagyon, hanem a herceghez való közelség, személyes kapcsolat fontosabb szerepet játszik az érvényesülésben. A mobilitás, flexibilitás szintén a felemelkedés elengedhetetlen kritériumai. Konkrét családi karrierek bemutatásával bizonyítja, hogy a családok többsége – a Hallwyl-családot leszámítva – két generáción túl nem tudta megtartani pozícióit. A szerző állítása szerint, habár a svájciak térhódításával sok Habsburg-nemes minden jogát elvesztette, az új helyzet új lehetőségeket is teremtett. A svájciak ugyanazt a zálogpolitikát alkalmazták, amely a Habsburgok esetében sikeresnek bizonyult, lojalitás és pénz ismét szorosan összefonódott az új hatalmi elit és nemesség függőségi viszonyainak építésében.

*Andre Gutmann*¹¹ *A megosztás exponensei vagy a kibékülés eszközei? Habsburg pohárnokok és étekfogómesterek a Habsburg- és Habsburg–Laufenburg-ágak között a XIII. század közepén (179–194.)* című tanulmányának célja annak bemutatása, hogy az 1232 és 1234 közé datált Habsburg-vagyonfelosztás milyen hatással volt a hivatali funkciókra. A család birodalmi és egyházi hűbéreinek közös kézben tartása mellett IV. Albert (az idősebb Habsburg-ág feje) és III. Rudolf (a fiatalabb Habsburg–Laufenburg ág feje) az Aargau és Elzász területén fekvő saját birtokok felosztása mellett dönt. A tanulmány részletesen kitér a vagyonfelosztás tartalmi elemeire, oklevelek alapján tárgyalja a pohárnok és étekfogómaster funkciójának feladatkörét, megismertetve az olvasót a három legprominensebb képviselővel.

Mind Diethelm és Bertold pohárnokok (közös családnevük Schenk von Habsburg¹²), mind pedig Arnold étekfogómaster több évtizeden keresztül töltik be pozíciójukat, a vagyonmegosztás után Diethelm és Arnold az idősebb, Bertold a fiatalabb családi ágban. A két egymással konkuráló családi ágot az oklevelek többsége szerint leküzdhetetlen ellentéteket mutató megosztottság jellemzi, ugyanakkor az esetek kisebb száma alapján az sem zárható ki, hogy az azonos családból származó pohárnokok integratív, kibékítő szerepet is betölthettek. Mindkét funkció feladatkörének egyedi jellegzetessége az a tény, hogy az ital/étel biztosítása mellett a Habsburg-javak és Habsburg-jogok elhatárolása szintén feladataik közé tartozott.

Nathalie Kolb Beck,¹³ *Hans Lanz von Liebenfels. Egy diplomatakarrier a XV. században (195–207.)* című tanulmánya rendkívül jól kapcsolódik a

11. A Breisgauban fekvő Freiburgi Egyetem középkori történelemmel foglalkozó Történeti Szemináriuma asszisztense. 2010-ben készített disszertációja Kaspar Frey sváb háborúról írott krónikáját tárgyalja.

12. A Habsburg-családnév itt arra utal, hogy ekkor már az udvari tisztviselők lakták Habsburg várát, a Habsburg-család az 1230-as évektől Brugg és Bremgarten város várait, a fiatalabb ág Laufenburg várát használta.

13. A Thurgau-i Nőarchívum levéltárosa, Thurgauer Beiträge zur Geschichte szerkesztőnöje.

Hollegger-féle I. Miksa és a svájciak hatalmi viszonyait leíró munkához, bemutatva a „szíveségi pénzek” meghatározó szerepét a hatalmi érdekérvényesítésben. Hans Lanz (1430–1501) egy konstanzi kereskedőcsalád sarjaként Tiroli Zsigmond herceg, majd a két családi ág Miksa általi, átmeneti egyesítése után a római király szolgálatában áll, évi száz majd kétszáz gulden fizetségért. 1474 és 1499 között az innsbrucki Habsburg-udvar több ezer guldenet fizetett a svájciaknak politikai támogatásuk megvásárlása érdekében. E pénzek közvetítésében játszott kiemelkedő szerepet a polgári származású, alacsony műveltségű, ezért a diplomataliga alsó szintjén álló Hans Lanz.

Életének és szerepének rekonstruálásához egy relatív gazdag – több mint kétszáz hivatkozást tartalmazó, különféle típusú dokumentumban fellelhető – forrásanyag nyújtotta a történeti adalékokat. A diplomatakarrier ismertetése mellett a szerző egyaránt hangsúlyt fektet Konstanz város közvetítő szerepének leírására, illetve a korabeli viszonyokat nagymértékben meghatározó „Örök Irány” (Ewige Richtung) elnevezésű, 1474. évi megállapodás körülményeinek és feltételeinek bemutatására. Egy 1480-ban keletkezett listából továbbá a svájci kedvezményezettek illusztris köre is megismerhető. A szerző ezenkívül utal arra, hogy a konkurens francia és milánói pénzek mellett Corvin Mátyás udvarából szintén érkezett „szíveségi pénz” a svájciak részére. A kenőpénzek történetével Nathalie Kolb Beck – saját bevallása szerint – ismét egy kevésbé kutatott területen mozog.

Az utolsó tematikus rész a történelmi emlékezet hagyományait állította a középpontba. A három rövid tanulmány közül a magyar kapcsolódás miatt az első tarthat a legnagyobb érdeklődésre számot. *Claudia Modellmög*¹⁴ *Az alapítvány, mint a jó uralkodás formája. A Habsburgok Königsfeldenben* (209–221.) című dolgozata az I. Albert király 1308. évi meggyilkolását követően, emlékére alapított königsfeldeni kettős kolostorról értekezik. Mint megtudható, a kolostor alapítása egyszerre szolgálja az itt eltemetett Habsburg-elődök emlékének és lelki üdvének ápolását, valamint az alapítók hatalmi akaratának érvényesítését.

A szerzőnő rövid áttekintést nyújt a rendelkezésre álló forrásokról, a Königsfeldeni Másolókönyvről és a Königsfeldeni Krónikáról. Az 1340-es években készült és a szentélyt díszítő üvegablakok elemzésén keresztül bemutatja a XIV. század elején élt családtagokat, majd a kolostori rend oklevelekben fennmaradt pontos körülírásán keresztül a szervezeti és ceremoniális előírásokat. Ennek kialakításában oroszlánrésze volt Habsburg Ágnes magyar

14. A történész a berlini Humboldt Egyetemen oktat. Nemrégiben megjelent disszertációja középkori történelmi emlékezet és alapítványok témakörben készült. További kutatási területei: uralom és konfliktuskezelés, rokoni kapcsolatok, globális történelem.

királynénak, aki itt telepedett le és élt 84 évesen bekövetkezett haláláig. A legtöbb oklevelet testvére II. Albert állította ki Königsfeldenben, ő és felesége ábrázolása látható a szentélyben található központi üvegablakon. Közöttük pedig Thüringiai Szent Erzsébet, III. András király nagynénje áll, kezében a szokásos szentábrázolásoktól eltérően nem kenyérrel, hanem a magyar kettős kereszttel. A tanulmánykötet borítólapiját ez a csodálatos képrészlet ékesíti.

A második tanulmány Rainer Hugener¹⁵ által készült, és a *Habsburg és svájci halotti emlékezet a sempachi csata után* (223–238.) címet viseli. A vizsgálat tárgyát a csataévfordulók alkalmával kiadott, késő középkori kolostori és plébániai emlékkönyvek képezik. 1386. július 9-én III. (Habsburg) Lipót a sempachi csatatéren megsemmisítő vereséget szenved és életét veszti. E svájci győzelmet a mai napig hivatalos ünnepség keretében évente megünneplik. A szerző bizonyítja, hogy a svájci történeti tudatban speciális svájci hagyományként számon tartott halotti megemlékezés formái már az aargau-i, Habsburgok által alapított kolostorokban és templomokban az elesett hercegek és nemesek emlékére tartott ceremóniák részei voltak. A csatatörténeteken túl a kollektív emlékezet formáinak tanulmányozása új lehetőségeket hordoz magában, nem véletlen tehát, hogy ez a munka a Habsburg és svájci hagyományok leírásán, a sempach-i emlékkápolna bemutatásán és az emlékezetpolitika – hatalomközvetítés kapcsolatának érzékeltesén túl további kutatási irányokat is felvázol.

A záró tanulmány készítője Martina Huggel¹⁶, témacíme pedig *Hallwyl urinak sírkápolnája Seengen templomában. Egy svájci nemesi család emlékezeti kultúrája* (239–252.). A mai napig fennálló család először a lenzburgi gróf vazallusa, majd a Kyburg-örökség Habsburgok általi átvételével a Habsburgokat szolgálta 1264-től. A XIV. század első felében élő I. Johann von Hallwyl korában zajlik a család rendkívüli felemelkedése, amikor a családfő a marsall tisztséget, Sundgau gondnoki, Elzász és Svábföld tartományi ispáni pozícióját is betölti. A tanulmány hangsúlyos részét annak a fél tucat síremléknek a bemutatása képezi, amelyek a seengeni templom 1820. évi lebontása után a családi várba kerültek és ma is megtekinthetők a nagyközönség által. A síremlékek szimbólumainak elemzése a temetkezési kultúrára, a halotti szövegek ismertetése az elhunytak életére vonatkozóan nyújtanak történeti adalékokat. A halotti emlékezet e tárgyai dinasztikus identitásról és rendi öntudatról tanúskodnak.

15. A Zürichi Egyetem Történeti Szemináriuma tudományos munkatársa. Késő középkori halotti emlékezet és svájci történelmi és emlékezeti kultúra képezi érdeklődési területét.

16. 2008-tól az Aargau Múzeum alkalmazásában áll és a königsfeldeni kolostortemplom tudományos munkatársa, projektvezetője.

A korai Habsburgok történelmének új szempontú megközelítése a modern svájci történetírásban igen figyelemreméltó törekvés a hidegháború megszűnését követő korszak európai történetírásában. E tanulmánykötet ismertetésének célja egyrészt ráirányítani a magyarországi figyelmet a Habsburg-történelem egy kevésbé ismert korszakára, másrészt ismertetni a svájci történetírásban az elmúlt évtizedekben bekövetkező szemléletváltás aspektusait. Újragondolásra készíthetnek a kötetben található magyar kapcsolódási pontok. Mátyás király svájci zsoldosoknak fizetett kenőpénzei vagy Habsburg Ágnes magyar királyné königsfeldeni élete és tevékenysége, illetve ezek tüzetesebb feltárása kiegészíthetik a magyar történeti tudatban élő képet. Habsburg Ágnes magyar királynéval kapcsolatosan 1999 óta két disszertáció is készült, az egyik Zürichben, a másik Potsdamban.

Peter Niederhäuser szerk.: Die Habsburger zwischen Aare und Bodensee (A Habsburgok az Aare és a Bodeni-tó között) In: Antiquarische Gesellschaft, Zürich közleményei 77. kötet (Mitteilungen der Antiquarischen Gesellschaft. Chronos Verlag, Zürich, 2010. 255.

Gyarmati Enikő